

Melita Kovačević
Fakultet za defektologiju, Zagreb

Pomaknute granice ranoga jezičnoga razvoja: okvir za novu psiholingvističku teoriju

Istraživanjima ranoga jezičnoga razvoja nastoji se objasniti i opisati proces usvajanja jezika u djece, ali sve češće i posrednim putem provjeriti valjanost nekih postavki u dosadašnjim lingvističkim teorijama. Kritičkom usporednom raščlambom psiholingvističkih teorija koje govore o jezičnom razvoju te upozorenjem na nužnost pomicanja granica njegova proučavanja, ovaj rad daje smjernice za drugačiji teorijski pristup.

Uvod

Pogledamo li unatrag u povijest razumijevanja dječjega razvoja, bez teškoća ćemo zamijetiti brojne zablude koje su carevale tadašnjom znanstvenom i teorijskom mišlju. U sedamnaestom je stoljeću John Locke tvrdio da se djeca rađaju kao tabula rasa. U osamnaestom stoljeću njegovo je poimanje doveo u pitanje Jean-Jacques Rousseau naglasivši ulogu prirode (naslijedenoga) u ljudskome razvoju. U skladu s njegovim shvaćanjem, roditeljima je valjalo početi svjesno poučavati i odgajati djecu tek u kasnom djetinjstvu. Obojica su bila u krivu. Od tada su se pojavile mnoge teorije, često međusobno i oprečne, ali koje su uvelike promijenile znanstvenu misao o tijeku dječjega razvoja, napose jezičnoga, kao jednome od bitnih vidova cjelokupnoga razvoja.

Premda danas smatramo Lockeovo i Rousseauovo shvaćanje pogrešnim, ne možemo potpuno zanijekati njihov prinos suvremenoj misli u razvojnoj psihologiji, a time i psiholingvistici. Locke je naglašavao ulogu djetetovoga iskustva te njegova međuodnosa s okolinom. S druge strane, Rousseau je govorio o važnosti urođenoga i onoga što dijete nosi u sebi. Upravo su to neke od temeljnih okosnica današnjih teorija jezičnoga razvoja.

Okviri za postojeće teorije jezičnoga razvoja

Istraživanja jezičnoga razvoja ne pružaju odgovore samo o usvajanju jezika, već su i neizostavni pokazatelj cjelokupnoga dječjega razvoja, a daju i odgovore o odnosu jezika i mišljenja. Danas više ne dvojimo o usporednosti jezičnoga i spoznajnoga razvoja. Međutim, istražujući jezični razvoj nastojimo pronaći odgovore i bolje razumjeti spoznajne procese koji se nalaze u pozadini. Činjenica da su jezik i jezični razvoj vrlo složene pojave odražava se i u pristupima koji se odabiru da bi ih se što bolje odredilo.

U svim postojećim teorijama naglašena je neka od temeljnih dimenzija koje određuju jezični razvoj. Teorije se međusobno upravo razlikuju po tome koliku težinu daju nekoj od tih odrednica: primjerice, naslijeđeno ili naučeno — pitanje koje psiholingviste značajno dijeli na one koji vjeruju da je jezik mozgovno programiran i one koji naglasak stavljaju na učenje u međuodnosu s okolinom; neprekinutost ili isprekidanost jezičnoga razvoja — pretače li se jedna faza u drugu ili postoji među njima skokovitost?; samostalnost ili ovisnost — je li jezik zasebno područje ili je ovisno o nekom drugom vidu razvoja?; struktura ili funkcija — na što se usmjeriti u proučavanju jezičnoga razvoja — na jezični ustroj ili jezičnu uporabu u različitim situacijama? Upravo su ova i slična pitanja podijelila teoretičare i dovela do brojnih istraživanja i proturječnosti u psiholingvistici.

Posegnemo li za nekim drugim kriterijem podjele teorija jezičnoga usvajanja odnosno razvoja, uvidjet ćemo da postoji nekoliko mogućih pristupa. Vjerojatno je najpoznatiji i najpojednostavljeniji onaj koji teorije svrstava u urođene (nativističke), iskustvene (empirističke) i spoznajne (kognitivne). Ovaj slijed odražava i njihovo kronološko pojavljivanje, što je pak rezultat općih težnja u znanosti. Ne ulazeći u podroban opis svakoga od ovih pristupa, mogli bismo tek reći da nativisti polaze od (već) postojećega i ne postavljaju pitanje kada, empiristi upravo ističu kada i što, dok kognitivisti drže da je ključ u neprekinutoj sprezi spoznajnoga i jezičnoga, ili pak da je spoznajni razvoj preduvjet jezičnoga.

Teorije je moguće promatrati i u odnosu na jezične sastavnice na koje su poglavito usmjerene, pa tako razlikujemo fonološke teorije, sintaktičke teorije ili semantičke teorije, ili pak sveobuhvatnije pristupe koji teorije jezičnoga razvoja dijele na ponašajne (behavioralne), društvenojezične (sociolingvističke) i psiholingvističke, koje se pak mogu dalje dijeliti.

I ovako sažet prikaz različitih kriterija i podjela pokazuje da su teorije jezičnoga razvoja brojne. Nadalje, toliko su raznorodne da među njima postoji veliki stupanj neslaganja u objašnjavanju istih pojava. Na drugoj pak strani, većina se njih usko usmjerava samo na neki određen aspekt jezičnoga razvoja, podrobno ga raščlanjuje, ali pri tome potpuno iz vida gubi ostale jezične sastavnice. Primjerice, danas nam je gotovo nemoguće razmatrati usvajanje sintakse, a da istodobno potpuno zanemarimo usvajanje semantike. Međutim, u ovom se trenutku kao veći problem nameće pitanje vremenskoga začinjanja jezičnoga razvoja i može li nam ijedna od postojećih psiholingvističkih teorija dati na to odgovor.

Čemu nova teorija jezičnoga razvoja?

Prije negoli što utvrdimo svrhovitost pomicanja granica ranoga jezičnoga razvoja, pogledajmo o čemu nam govore ovostoljetni klasici ovoga područja. Usredotočit ćemo svoju pozornost na spoznajno razvojno područje koje poglavito uključuje mišljenje, zaključivanje, usvajanje jezika te primanje i pohranjivanje znanja. Postoji nekoliko teorija kojima je, bez obzira na vrijeme njihova nastanka, zajedničko zanimanje za jezični razvoj, odnosno za međusobnu isprepletenost mišljenja, jezika i jezičnoga razvoja (vidi i u Kovačević, 1993). Možemo li prihvatiti njihove tvrdnje ili je nužno zauzeti kritički stav?

Jean Piaget (1967) zacijelo je jedan od onih čija se teorija ne može preskočiti. Po svom određenju pripada u skupinu spoznajnih ili kognitivnih teorija. Smatrao je da svako dijete tijekom svoga spoznajnoga razvoja prolazi kroz različite faze, pri čemu svaka od njih u sebi obuhvaća prethodnu. Svako dijete mora proći kroz sve faze istim slijedom, iako je moguće da postoje razlike u dobi ulaska u pojedinu fazu, što je pod neposrednim utjecajem djetetove okoline. Piaget je ispisao mnoge stranice govoreći o dječjem egocentrizmu, tvrdeći da je dijete u svome mišljenju usmjereno na samo sebe te da nije u stanju sagledati stvarnost sa stajališta drugoga. Danas se mnoga Piagetova razmišljanja u najmanju ruku čine čudnima. Raspravljajući o djetetovu umnom razvoju, iznosi dvije proturječnosti. Prvo, naglašava važnost razdoblja od rođenja do kraja prve godine života kada je izrazito prisutan umni razvoj. Štoviše, upozorava na opasnost od čestoga podcjenjivanja toga razdoblja jer — zbog nepostojanja jezika otežano procjenjujemo spoznajni i čuvstveni razvoj. Međutim, na drugim mjestima navodi da se po rođenju djetetov umni život uglavnom odražava djelovanjem refleksa, odnosno senzornom i motornom uskladenosti koja je potpuno naslijeđena i odgovara nagonским potrebama kao što je hranjenje.

Piaget vidi jezik kao sredstvo mišljenja, tj. razmišljanja o stvarnosti, a njegovo pojavljivanje ovisi o samome ustroju te stvarnosti. Piaget je vjerovao da je pojavljivanje jezika uvjetovano razinom senzorno–motorne inteligencije tijekom djetetovih prvih osamnaest mjeseci života. Prema suvremenim istraživanjima ranoga dječjega razvoja (o njima će biti riječi poslije), ta se prva faza dječjega razvoja javlja znatno prije, što nužno dovodi i do drugačijega poimanja senzorno–motorne inteligencije.

Lev Vigotski (1962) iscrpno je raspravljao o Piagetovim postavkama o dječjem egocentrizmu i jezičnome razvoju te je iznio svoje viđenje dječjega razvoja, napose jezika i mišljenja. Vigotski tvrdi da dijete nije egocentrično te naglašava društvenu ulogu u usvajanju jezika. On jezik (govor) dijeli na dvije vrste: privatni ili unutarnji — usmjeren na samoga sebe, i vanjski ili društveni — usmjeren na druge. Međutim, prigovara Piagetu njegovu neosjetljivost na sadržaj egocentričnoga govora — prvenstveno njegovu razvojnu povezanost s unutrašnjim govorom. Vigotski tumači unutarnji govor kao proces koji dolazi izvana, pri čemu se govor pretvara u misao.

Vigotski je raspravljao i o različitim korijenima jezika i mišljenja. Teško da danas možemo prihvatiti njegov stav da je jezik isprva neintelektualan. Držao je da jezik i misao idu različitim stazama, a u trenutku kada se te staze spoje,

govor postaje racionalnim, a misao verbalnom. Najviše je izokrenulo Piagetovu teoriju Vigotskijevo uvjerenje da dijete postaje umnim bićem trenutkom javljanja govora, to jest da su razvoj mišljenja i djetetov razvoj određeni i uvjetovani jezikom.

Premda je Vigotski glavninu svojih radova napisao tridesetih godina ovoga stoljeća, valja naglasiti da su njegova zapažanja i zaključci bili dovoljno dalekovidnima da ih i danas možemo smatrati točnima. Uočio je da se pojedinac ne može odvojiti od svoje društvene okoline. Sporazumijevanje između pojedinaca, čuvstveno (i neverbalno), a napose verbalno izrazito je važno za opći, a poglavito za jezični razvoj.

Mac Freeman (1987) pita se je li dojenčeto učenje uistinu egocentrično ili duocentrično. Navodi Piagetove riječi prema kojima je djetetov prvi svijet u svom egocentrizmu potpuno usmjeren na njegovo vlastito tijelo i radnje. Mac Freeman podastire nalaze istraživanja o djelatnom odnosu majke i novorođenčeta te zaključuje da Piaget poput mnogih drugih razvojnih psihologa nije uistinu 'vidio' novorođenče. Na važnost najranije komunikacije, naročito čuvstvene komunikacije za budući jezični razvoj upozorili su neki drugi autori (primjerice Bruner 1986; Tronick 1991).

Da bismo zatvorili krug teoretičara koji su utrli put novim pristupima u području ranoga jezičnoga razvoja, trebalo bi spomenuti Henryja Wallona (1967), francuskoga razvojnoga psihologa, koji je uglavnom (neopravdano) ostao nezamijećenim u angloameričkoj psihologiji i psiholingvistici (glavnina njegovih radova objavljena je tridesetih godina). Wallon ima nekih sličnosti s Piagetom i Vigotskim, međutim poseban je po tome što smatra da se dijete razvija u stalnoj sprezi s izvanjskim svijetom. Analizirajući Wallonov rad, Netchine–Gryenberg (1991) slaže se s Wallonom kada kaže da dijete nije nikada samo suočeno s nepoznatim svijetom. Od samoga početka ono je dio svijeta koji je već ustrojen na materijalnoj i simboličkoj razini. Dijete se postupno sve više upoznaje s tim svijetom i dobiva na raspolaganje različito oruđe.

Wallon je došao do zaključka da se prvi znakovi djetetove komunikacije mogu naći u njegovu čuvstvenom i motornom ponašanju. Tijekom senzorno–motornoga razdoblja (ovakva podjela i promatranje ranoga razvoja kao niza određenih faza bili su svojstveni psihologiji toga vremena) dojenče se sporazumijeva sa svojom okolinom služeći se dijelovima tijela te čuvstvenim ponašanjem kao što je plakanje, smješkanje i smijeh. Wallon je tvrdio da su čuvstva osnova sporazumijevanja te da je dvojna uloga komunikacije među pojedincima očita. To je prvi izgrađeni sustav sporazumijevanja s okolinom. Taj sustav čini međusobna razmjena poruka među sudionicima, on uspostavlja osnove za pojavljivanje konceptualnoga, denotativnoga jezika.

I Noam Chomsky pripada među one koji su ocrtali glavni okvir teorija jezičnoga razvoja i smatra se da je on na neki način dao i prvu pravu psiholingvističku teoriju, svoj sintaktički model. Koliko je Piaget utjecao prvenstveno na razvojnu psihologiju, toliko je Chomsky promijenio shvaćanja u psiholingvistici i potaknuo svojim shvaćanjima mnoga istraživanja te pojavu najrazličitijih teorija.

Chomsky smatra da se dijete rađa s urođenom sklonošću za usvajanje jezika. Njegova teorija počiva na tri pretpostavke o urođenosti — o postojanju jezičnih univerzalnosti (sličnosti u jeziku mogu biti uzrokovane jedino svojstvenim spoznajnim sposobnostima), općem jezičnom učenju (jezik koji dijete čuje tako je loše ustrojen da dijete može usvojiti jezik samo ako postoji vrlo posebna sposobnost za učenje jezika) te brzini usvajanja jezika (dijete ne bi moglo brzo usvajati jezik da nije programirano za tu zadaću). Iz ovoga jasno proizlazi da je Chomsky naglašavao posebnu jezičnu sposobnost.

Još 1968. godine Chomsky je tvrdio da dijete usvoji jezik puno prije nego što postane sposobno za složena intelektualna postignuća u drugim područjima. Ovakva su shvaćanja potaknula mnoge rasprave između onih koji smatraju da je jezik urođen i onih koji smatraju da se jezik uči (vidi Piattelli-Palmarini, 1979), a neke ni do danas nisu završene. Činjenica je da postoje određeni dokazi o postojanju 'ugradene naprave' za usvajanje jezika — dijete urednoga razvoja, okruženo odgovarajućim govornim uzorima usvaja jezik bez posebnoga napora ili pouke. Međutim, isto je tako nemoguće zanemariti ulogu iskustva. Naprotiv, pokazalo se da su neka vrlo rana jezična iskustva bila presudnima za kasniji jezični razvoj. U uobičajenim uvjetima svako je dijete izloženo jeziku. Ono sluša jezik kojim je okruženo i počinje na njega odgovarati. Međutim, djeca iz iste jezične zajednice, razlikuju se po osobnom iskustvu, što pak utječe na idiom koji svako od njih usvaja. Drugim riječima — djeca se razlikuju po svojem rječniku i gramatici ovisno o idiomu koji slušaju. Dakle ne mogu se izvući jednostavni zaključci u korist bilo kojega od pristupa, već bi se moglo reći da se dijete rađa s određenim sklonostima koje se onda pobuđuju pod utjecajem odgovarajućega iskustva. Ali kakvo je to iskustvo i kada se ono počinje izgrađivati? Odgovor na to pitanje trebao bi nas približiti jednoj od temeljnih namjera ovoga rada, a to je nužnost pomicanja granica ranoga jezičnoga razvoja u prijerodno razdoblje.

Što pokazuju istraživanja vrlo rane dobi?

U tradicionalnim tekstovima o usvajanju jezika kao ključno razdoblje za usvajanje jezika uzimalo se doba od godine dana do treće godine života djeteta. To je bilo razdoblje od pojave prve riječi do stjecanja osnove jezika. Glavnina teorija, bez obzira na međusobne razlike pokušavala je tumačiti upravo jezične pojave toga razdoblja. Uvjetno bismo mogli reći da su se bavile 'gotovim proizvodom', zanemarujući tako ono što prethodi i što vjerojatno izravno utječe na dječji jezik koji nam je u žarištu pozornosti — dječji jezik.

Najnovija istraživanja prijerodnoga ili prenatalnoga razdoblja i prvih mjeseci djetetova života (u podnaslovu ovoga odjeljka uporabili smo izraz 'vrlo rana dob') nedvojbeno govore da je i ta najranija dob aktivna u procesu usvajanja jezika. Za razliku od Piageta koji je kazao da nepostojanje jezika značajno otežava našu procjenu procesa inteligencije i čuvstava, mi držimo da nas je nepostojanje govora (od prve riječi) zavelo na krive zaključke o nepostojanju jezi-

ka. Jezični temelj djetete usvaja puno prije njegova odraza u jezičnom ostvarenju — govoru.

Osvrnimo se kratko na neke nalaze prijerodnih istraživanja. Mogućnost slušanja temeljni je preduvjet bilo kakvoga usvajanja jezika u prijerodnome razdoblju. Nesumnjivo je pokazano da se ta sposobnost razvija vrlo rano, već u embrionalnoj fazi (vidi primjerice Birnholz i Benacerraf, 1983; Blum, 1991). Tomatis (1987) drži da između buke u maternici i različitih zvukova koji do njega dopiru, djetete čuje majčin glas. Tu pojavu on označava kao 'prvi dijalog'. Truby je (1975) utvrdio da fetus prima i pohranjuje govorne osobine majke. Razvivši složene načine bilježenja, tvrdio je da postoji izrazita sličnost fetalnoga plača i majčinoga govora u intonaciji, ritmu i nekim drugim osobinama. Nadalje je zamijetio da novorođenčad nijemih majki nije uopće plakala ili je plakala 'čudnim' plačem. Premda je plač urođena sposobnost, ovakav nalaz pokazuje da se njegova izvedba uči i da je pod neposrednim utjecajem govornih uzora u djetetovoj prvoj okolini — majci. Dokazano je da novorođenčad pamti, barem jednim dijelom, govor kojemu je bila izložena prije rođenja. DeCasper i Spence (1986) otkrili su da dojenčad radije sluša priče koje su im njihove majke čitale u prijerodnom razdoblju negoli njima nepoznate priče. Mehler i suradnici (1988) uočili su da dojenčad od četiri dana pokazuje sklonost slušanju materinskoga jezika, a ne njima 'stranoga' jezika (više vidi u Babić, 1992, 1993; Kovačević 1993). Očito je da djetete u prijerodnome razdoblju čuje, prima govor, ima sposobnost pamćenja te pohranjuje neke njegove dijelove, koji se poslije mogu opaziti u njegovoj govornoj proizvodnji. Međutim, opravdano je postaviti pitanje koje su to jezične sastavnice koje djetete prima, tj. usvaja — možemo li samo govoriti o osjetljivosti na prozodijske elemente, ili su to samo dijelovi fonološkoga sustava materinskoga jezika ili pak djetete postaje osjetljivo i na značenje? I ako djetete usvaja te jezične (govorne) sastojnice u prijerodnome razdoblju, kako se one odražavaju na jezični razvoj u poslijerodnome razdoblju?

Pogledajmo neka istraživanja u prvim mjesecima djetetova života. Peter Juszyk (npr. 1987, 1993a, 1993b) u svojim se istraživanjima poglavito bavi pitanjima primanja govora odnosno usvajanjem fonološkoga sustava u najranijoj dobi. Pokazalo se da dojenčad ima sposobnost govornoga primanja. Gotovo od samoga rođenja dojenčad je u stanju razlikovati govorne oprjeke koje se javljaju u velikom broju riječi materinskoga jezika. Poput odraslih, dojenčad općenito uspješno razlikuje oprjeke unutar zatvorničke skupine, a unutar istih kategorija izrazito bolje razlikuje otvorničke razlike.

Dok se utvrdilo da je dojenčad sposobna zamijetiti oprjeke i u stranome jeziku, smatra se da iskustvo s određenim jezikom (materinskim) utječe na dojenčetovu usmjerenost na oprjeke koje imaju ključnu razlikovnu ulogu u riječima materinskoga jezika. No, možemo li pretpostaviti da je to (neobjašnjena) urođena sposobnost razlikovanja kontrasta koja se može javiti u bilo kojem jeziku svijeta, ili je to ipak svojevrsni prijerodni jezični poticaj čiji se učinci očituju vrlo brzo nakon rođenja djeteta.

Sposobnost uočavanja akustičkih razlika koje se javljaju kada različiti govornici izgovaraju iste jezične jedinice značajnim je pokazateljem uspješne zamjedbe govora. Bez sposobnosti da se prepozna ista riječ koju izgovaraju različiti

govornici teško je objasniti kako dijete ikada usvoji njezino značenje. Kada ne bi postojalo ujednačavanje, tj. normalizacija različitih govornika, svaka bi zvučna razlika mogla biti razlika u značenju, a zadatak usvajanja jezika bio bi nepremostivim. Dosadašnjim je istraživanjima utvrđeno da se ta sposobnost razvija, a u dobi od šest mjeseci djeca se već mogu prilagoditi govornim razlikama. Međutim, ako postoji prijerodna stimulacija, novorođenčad odmah nakon rođenja primjećuje različitost govornika, a to pretpostavlja što ranije ujednačavanje opaženoga. Zasigurno je da dojenčad u najranijoj dobi nije osjetljiva isključivo na prozodijske i odsječne osobine govora već je osjetljiva i na promjene u osobinama glasa uzrokovane različitim spolom govornika. I dalje se ne zna jezično-govorna sastojnica na koju su djeca osjetljiva od najranije dobi: je li to, primjerice, prvenstveno visina ili otvornička oprjeka? Odgovor na to i slična pitanja dao bi nam i odgovarajuće smjernice o prijerodnoj osjetljivosti na govorne poticaje.

Razmišljajući o najranijoj dobi života i najranijoj dobi za početak jezičnoga razvoja, nameće nam se dvojba o (ne)osjetljivosti na materinski jezik. Naime, opravdano je pretpostaviti da samo usvajanje glasovnoga sustava materinskoga jezika počinje u trenutku kada se otprilike uklanjaju sve kategorije koje se ne javljaju redovito u jezičnome uzoru kojemu je dijete izloženo. Međutim, ovakav zaobilazni način objašnjenja i dalje nam ne odgovara na pitanje 'kada?'. Logičan bi slijed bio da se smanjena osjetljivost na oprjeka iz nematerinskoga jezika javlja u trenutku povećanoga znanja o glasovnim osobinama i njihovoj organizaciji u materinskome jeziku. Međutim isto bi tako bilo moguće da se te dvije pojave zbivaju neovisno jedna o drugoj.

Premda postoji vjerovanje (vidi primjerice Kuhl i sur., 1992) da se kategorija otvornika u materinskome jeziku počinje organizirati oko prototipa u ranoj dojenačkoj dobi, oko šest mjeseci, na temelju svih spoznaja zacijelo ne griješimo ako tvrdimo da je jezično iskustvo dojenčeta ključno za tvorbu otvorničkih prototipa. Prihvatimo li pak tu tvrdnju, tada nam se niti tvrdnja da prijerodna izloženost jeziku utječe na stvaranje prototipa (začetak učinka 'zamjedbenoga magneta', kako ga naziva Kuhl) neće činiti dalekom.

Pomaknute granice ranoga jezičnoga razvoja

Istraživanja dječjega jezika i procesa usvajanja jezika dvoznačno su označena: s jedne se strane, dobna granica postupno pomicala unatrag, a na drugoj je pak strani, postajalo sve jasnije da se dječji jezik ne može poistovjetiti s jezikom odraslih. Istraživanja prvih začetaka jezičnoga razvoja u novorođenčadi nisu više novina, a prijerodno razdoblje, premda još uvijek zavijeno velom tajni i pretjerano mistificirano, zahvaljujući suvremenoj tehnologiji za kojom sve češće posežu i psiholingvisti i samo počinje biti rječito. Činjenica da dječji jezik nije izravno usporediv s jezikom odraslih, te da ga nije, velikim dijelom zahvaljujući razvoju kognitivne znanosti, poglavito kognitivne lingvistike, moguće jednoznačno raslojiti na jezične sastojnice, dovoljno govori o svojoj složenosti ove problematike.

Ostaje još puno nepoznatoga o ulozi usmjeravanja pozornosti u razvoju govorne zamjedbe, kao i njezinoj važnosti u usvajanju jezika. Korisno bi bilo znati koja su ograničenja dječje zamjedbe govora u besprijekornim uvjetima. Otkrivanje svojstva govornih glasova koje dijete zadržava jedan je od načina da se više nauči o ulozi govorne percepcije u jezičnome usvajanju. Budući da smo vidjeli da dojenčad može zadržati neke veće dijelove govora kojemu je bila prijerodno izložena, takvi bi nam podaci općenito pridonijeli boljem razumijevanju razvoja dječjega rječnika. Krenemo li od nekih temeljnih govornih sastojnica, očito je da dijete prije razvija osjetljivost na razlike koje se odnose na prozodijski ustroj riječi u materinskome jeziku negoli osjetljivost na fonetski i fonotaktički ustroj.

Iako postoji još velik broj nepoznanica o razvoju dječjega jezika, dano je mnogo više odgovora na pitanje 'kako' negoli na pitanje 'što' i 'kada'. Potpuno je nedvojbeno da se temelji jezika počinju usvajati (i moguće ih je bilježiti) puno ranije nego što se to mislilo u psiholingvistici, dakle i u postojećim teorijama. Pitamo li se počinje li se jezik razvijati u najranijoj dobi (misleći pri tome na prijerodno razdoblje), odgovor je — da! Zadatak je teži ako se od nas traži da točno odredimo koji jezični vid. Nema razloga sumnjati da dijete, naročito uz pojačano jezično poticanje, prvotno usvaja prozodijske elemente, a zacijelo se razvija i osjetljivost na glasovne oprjeke. Drugim riječima, djeca usvajaju dijelove fonološkoga sustava kojemu su izložena. Iako za to nemamo dovoljno znanstvene potkrjepe, ipak se pitamo što je sa značenjem. Vjerojatno bi prvi, spontani odgovor bio da je nemoguće početi usvajati značenje u toj ranoj razvojnoj fazi. No, uzmemo li u obzir kognitivni način viđenja jezičnoga djelovanja, te imajući na raspolaganju pokazatelje jezičnoga razvoja u najranijoj dobi, možda bi ipak naš prvi odgovor bio pogrešnim.

Jedan se dio naše kritike postojećih teorija odnosio na problem objašnjenja usvajanja jezika kao neposredne mjere proizvedenoga govora. Premda držimo da je takav pristup neprikladan (a tome u prilog govore i sva istraživanja dojenačke dobi i u prijerodnome razdoblju), povezanost govornoga opažaja i proizvodnje tijekom jezičnoga razvoja ostaje zanimljivim i važnim problemom. Uspijemo li, primjerice, odrediti kako djetetova osjetljivost na raspon svojstva govora koji prima utječe na ono što proizvodi, dobit ćemo i bitan pokazatelj uloge jezičnoga poticaja u predgovornome razdoblju.

Namjesto zaključka

Suočeni smo s nekoliko činjenica koje su postale dio sadašnjosti u području psiholingvističkih istraživanja i teorija. Granice ranoga jezičnoga razvoja pomaknute su unatrag, čak u prenatalno razdoblje. Postojeće teorije ne objašnjavaju, ili barem ne potpuno usvajanje materinskoga jezika. Previše su jednostrane — najčešće tumače samo neki od vidova jezičnoga razvoja, a isto tako početak jezičnoga razvoja smještaju prekasno. Uzrok ovomu potonjem dijelom leži i u vremenu njihova nastanka. Njihova pak usmjerenost na pojedinu od sastojnica jezika omogućuje nam eklektički pristup u kojem zapravo posežemo za

nekom od teorija ovisno o tome što je u trenutnom žarištu naše znanstvene pozornosti.

Imajući na umu ne samo jezični već i spoznajni razvoj djeteta, utemeljen na dostignućima spoznajne znanosti, napose lingvistike, danas je jezik i jezično usvajanje nemoguće promatrati kao izdvojenu pojavu. Jezik i spoznaja u neprestanoj su sprezi, premda taj odnos u pojedinim razvojnim razdobljima može biti raznolik.

Poštujući potvrde o prijerodnome spoznajnome razvoju i osvještavajući osjetljivosti na različite jezične vidove materinskoga jezika već po samome rođenju (primjerice činjenicu da je novorođenčad sposobna razlikovati izričaje na materinskome jeziku od izričaja na nekom drugom jeziku), jasno se nameće pitanje o razvoju jezika u prijerodnome razdoblju, odnosno o utjecaju te rane izloženosti jeziku (sjetimo se da fetus čuje i sluša). Prihvatimo li takav stav, tada se pomiču temelji različitih teorija koje objašnjavaju proces nastajanja jezika u poslijerodnome razdoblju, među kojima i koncepciju o urođenosti jezičnih sposobnosti.

Međutim, da bi se moglo prihvatljivo teorijski odrediti jezično usvajanje, potrebno je da se uistinu dobiju potvrde o tome na koje je jezične sastojnice dijete osjetljivo i kako se one odražavaju na jezičnu proizvodnju. Tu nam se, u najranijoj dobi jezičnog razvoja, prvenstveno nameće pitanje odnosa fonologije i semantike. Čini nam se da razvoj jednoga i drugoga nije opravdano potpuno odvojiti niti u samom začinjanju jezičnoga razvoja (a postoje potkrjepe takvoga stajališta), no da bismo sačuvali znanstvenu objektivnost, skloni smo se suzdržati od konačnih zaključaka.

Za razliku od onih koji znaju da je dijete već od samoga rođenja osjetljivo na fonološki aspekt jezika, ali i dalje to pripisuju onomu 's čime se dijete rađa', mi držimo da bi (radno nazvan) fonološki teorijski model ranoga jezičnoga razvoja barem dijelom objasnio jezično začinjanje. Ako i djeluje opažajni magnet, kod kojega kategorijalni prototipi pomažu okupljanje ostalih članova iste kategorije materinskoga jezika, to jest ako su 'opažajne mreže' rezultat 'prilagodena' opažanja nakon česte izloženosti jeziku, vjerujemo da to počinje već u prijerodnome razdoblju.

Za kraj, ili za budućnost, ostaje nam da unutar postavljenoga okvira odredimo psiholingvističku teoriju koja bi u sebi utjelovila sveukupnost spoznaja ranoga jezičnoga razvoja. Hoće li tada već postojati neosporna potvrda o povezanosti semantičkoga i fonološkoga, to jest potvrda o začecima njihova zajedničkoga razvoja? Možda.

Literatura

- Babić, Z. (1992). Podrijetlo materinskoga jezika. *Suvremena lingvistika*, 2(34), str. 339–355.
- Babić, Z. (1993). Towards a linguistic framework of prenatal language stimulation. U: Blum, Th. (ur). *Prenatal perception, learning and bonding*. Berlin: Leonardo Publishers, str. 361–386.
- Birnholtz, J. C. and Benacerraf, B. R. (1983). The development of human fetal hearing, *Science* 222, str. 516–518.
- Blum, Th. (1991). Prenatal auditive stimulation. Rad predstavljen na Fifth International Congress on Pre- and Perinatal Psychology, Atlanta.

- Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chomsky, N. (1968). *Language and mind*. New York: Harcourt Brace & World.
- Chomsky, N. (1990). Jezik i problem znanja (prijevod). *SOL*, 10–11(1), str. 3–23.
- DeCasper, A. and Spence, M. (1982). Prenatal maternal speech influences human newborn's auditory preferences. Rad predstavljen na Third Biennial International Conferences on Infant Studies, Austin.
- Gardner, H. (1985). *Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligence*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Jusczyk, P. W. & Derrah, C. (1987). Representation of speech sounds by young infants. *Developmental Psychology*, 23, str. 675–687.
- Jusczyk, P. W. (1993a). Some reflections on developmental changes in speech perception and production. *Journal of Phonetics*, 21, str. 109–116.
- Jusczyk, P. W. i sur. (1993b). Infants' sensitivity to the sound patterns of native language words. *Journal of Memory and Language*, 32, str. 402–420.
- Kovačević, M. (1993). A new perspective of psycholinguistics: prenatal language development. U: Blum, Th. (ur). *Prenatal perception, learning and bonding*. Berlin: Leonardo Publishers, str. 331–360.
- Kuhl, P. K. i sur. (1992). Linguistic experiences alter phonetic perception in infants by 6 months of age. *Science*, 255, str. 606–608.
- MacFreeman, M. (1987). Is infant learning egocentric or duocentric? *Journal of Pre- and Perinatal Psychology*, 2 (1), str. 25–42.
- Mehler, J. i sur. (1988). A precursor of language acquisition in young infants. *Cognition*, 29, str. 144–178.
- Netchine-Grynberg, G. (1991). The theories of Henry Wallon: From act to thought. *Human Development*, 34(6), str. 363–379.
- Piaget, J. (1967). *La psychologie de l'intelligence*. Paris: Armand Collin.
- Piatelli-Palmarini, M. (1979). (ur). *Theories du langage, theories de l'apprentissage. Le debate entre Jean Piaget et Noam Chomsky*. Paris: Edition du Seuil.
- Tomatis, A. A. (1987). *Ontogenesis of the faculty of listening*. U: Verny, T. (ur). *Pre- and Perinatal Psychology: An Introduction*. New York: Human Sciences Press, str. 12–28.
- Tronick, E. Z. (1991). Emocije i emocionalna komunikacija u male djece. U: M. Kovačević (ur), *Psihologija, edukacija i razvoj djeteta*. Zagreb: Školske novine, str. 50–69.
- Truby, H. M. (1975). Prenatal and neonatal speech, prespeech, and an infantile speech lexicon, *Child language — 1975, poseban broj Word*, 27, dio 1–3.
- Vygotsky, L. (1962). *Thought and language*. MIT Press.
- Wallon, H. (1967). *L'évolution psychologique de l'enfant*. Paris: Librairie Armand Colin.

New Boundaries of Early Language Development: Basis for a New Psycholinguistic Theory

Research on early language development tries to explain and describe the process of child language acquisition. It also tries to prove in an indirect way some hypotheses in the existing linguistic theories. This paper gives guidelines for a different theoretical approach with a critical overview of psycholinguistic theories which deal with language development, and stresses the need for determining new boundaries in early language development.